

ARHITECTURA TEXTULUI ȘI TERMINOLOGIEI JURIDICE ÎN CONTEXTUL REPUBLICII MOLDOVA ÎN PERIOADA 1950-2015

Alina BUȘILĂ

Universitatea de Stat din Moldova

Limba română vorbită în Republica Moldova a cunoscut numeroase transformări de-a lungul timpului, în special din cauza procesului de rusificare, care a dus la crearea hibrizilor la toate nivelurile: fonetic, morfologic, lexical etc. Terminologia juridică a fost și ea intoxicată cu forme gramaticale și sintactice greșite, calchieri, împrumuturi și transliterații/transcripții agramate: „camera de chibzuire” (camera de deliberări), „judecătoria narodnică”, „judecată tovărășească” (instanță de arbitraj), „socotelile între părți”, „prestațiune corelativă”, „se datorește culpei”, „încunoștințarea despre anularea procurii” sau „sunt persoane juridice [...] care funcționează pe bază de hozrasciot”, „publicitatea dezbaterilor judiciare”, „soluționarea chestiunilor” etc. Acești termeni au fost valabili și utilizați în coduri, mai mult decât atât – tratați ca normalitate. Deși terminologia juridică, ca și alte limbaje specializate, presupune în sine elocvență, exprimări impecabile și precizie, amintirea trecutului încă mai predomină în textul juridic moldovenesc, prin exemple ca: *speluncă* (Organizarea ori întreținerea *speluncilor* pentru consumul substanțelor narcotice sau psihotrope – art.219 CP RM) sau *samavolnicie* (contravenția de samavolnicie – art.335 C.contr. RM) etc.

În acest articol ne-am propus să descriem procesul de formare a termenilor juridici în perioada anilor 1950–2015 în condițiile RSSM și ale Republicii Moldova, să identificăm sursele din care acești termeni juridici au pătruns în vocabular și să descriem evoluția acestora prin confruntarea dintre tradiție și inovație, normă lingvistică și uz. Materialul lingvistic examinat a fost selectat din Codul de procedură civilă al RSSM din 1965 și 1983, din Codul civil al RSSM din 1964 și 1986 și din codurile în vigoare în 2016.

Cuvinte-cheie: calchiere, neologisme juridice, împrumut, rebotizarea termenilor, vulgarizarea termenilor.

ARCHITECTURE OF LEGAL TEXT AND TERMINOLOGY IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA DURING 1950-2015

It is well known the fact that the Romanian language spoken in the Republic of Moldova undergone many transformations during the times, especially due to the Russification process which caused the creation of linguistic bastards at all levels: phonetic, morphological, lexical, etc. Legal terminology also had very much to suffer because of incorrect grammatical and syntactic forms, language inaccuracies, calques, borrowings and ungrammatical transliterations/transcriptions, for instance: „camera de chibzuire” (today we use the term *camera de deliberări*), „judecătoria narodnică”, „judecată tovărășească” (the current form - *instanță de arbitraj*), „socotelile între părți”, „prestațiune corelativă”, „se datorește culpei”, „încunoștințarea despre anularea procurii” or „sunt persoane juridice [...] care funcționează pe bază de hozrasciot”, „publicitatea dezbaterilor judiciare”, „soluționarea chestiunilor”, etc. These terms were valid and used in legal documents, moreover, they had been treated as linguistic normality. Even though the legal language, as other specialized languages, means eloquence, pristine and precise utterance, the memory of the past still dominates the Moldovan legal language through examples as: *speluncă* (Organizarea ori întreținerea *speluncilor* pentru consumul substanțelor narcotice sau psihotrope – Article 219, Criminal Code of the RM) or *samavolnicie* (contravenția de samavolnicie – Article 335), etc.

That is why, this articles has several aims: to describe the process of legal terms formation during the period of 1950 – 2015 from Moldovan Soviet Socialist Republic until today; to identify the means used by these words to enter the vocabulary, and to describe the dynamics of these terms by confronting tradition with innovation, linguistic norms with their use. The linguistic material was selected from the Civil Procedure Code of the MSSR from 1965 and 1983, the Civil Code of the MSSR from 1964 and 1986, and the relevant codes which are current in 2015.

Keywords: calque, legal neologisms, borrowing, term vulgarization, term re-denomination.

Una dintre descoperirile fundamentale ale lingvisticii a fost, fără dubii, identificarea de către lingviști a *lexicului specializat* în cadrul lexicului general. Astăzi, această componentă este utilizată sub diferite denumiri: lexic specializat, terminologie, lexic științific, comunicare specializată etc. Indiferent de denumirea pe care o poartă această parte a vocabularului general, aceste cuvinte merită o abordare ca atare, întrucât anume respectivele unități lexicale asigură comunicarea științifică, prin non-ambiguitate, univocitate și relații lexico-semantice proprii. Astfel, de-a lungul timpului, fenomenul limbajelor specializate și al terminologiei a fost tratat într-atât de amănunțit, încât astăzi deja s-a trecut la alte niveluri, prin divizarea terminologiei în: terminologie conceptuală, socioterminologie, terminologie textuală, terminologie internă, terminologie externă etc.

Însă, acest fenomen nu a evoluat atât de bine și în Republica Moldova, din motive istorice și lingvistice arhicunoscute: sovietizarea și rusificarea, care au împiedicat grav dezvoltarea limbii. Dacă ne referim la termeni, în majoritatea cazurilor aceștia au fost calchiați nereușit, împrumutați, utilizați incorect, arhaizați doar pentru a nu suna „românește”, vulgarizați etc. Cu alte cuvinte, în RSSM nu a existat terminologie juridică, și acest lucru poate fi demonstrat prin exemple concrete. Mult timp am putut asista la fenomene lingvistice fără precedent, acceptabile pentru că așa erau timpurile, deoarece nu exista un organ responsabil care să filtreze și să monitorizeze fenomenele de limbă. Corectitudinea limbii nu era o prioritate: „limba trebuia să fie cât mai stâlcită, căci, dacă era bună, nu mai era moldovenească”, ne spune Nicolae Dabija; „utilizarea expresiilor românești era catalogată, de regulă, ca «invenție de cuvinte»”, ne spune Igor Crețu [1]. Astfel, în urma studiului contrastiv al termenilor juridici utilizați în legislația civilă (Codul civil al RSSM din 1965 și 1986, Codul de procedură civilă al RSSM din 1965 și 1983, Codul civil al RM din 2010 și Codul de procedură civilă al RM din 2013), am putut identifica următoarele grupuri de termeni:

a) termeni excluși – acești termeni nu mai sunt utilizați în actele normative și au fost eliminați, întrucât nu mai reprezintă realități curente, de exemplu: *hozrasciot* – gospodărire socialistă, prescurtare din *hozjajstvennyj rasčët* „gospodărire chibzuită”; *raporturi juridice colhoznice*; *agitația și propaganda antisovietică* (ca infracțiune); *participarea asesorilor norodnici și colegialitatea în judecarea pricinilor*; *conștiință juridică socialistă*; *stat sovietic*; *săvârșirea unei infracțiuni sub influența unei puternice frământări sufletești*; *proprietate socialistă*; *judecătorie narodnică*; *absolvirea de răspundere penală cu trimiterea dosarului judecării tovărășești*; *opis* – cu sensul de *proces-verbal, inventar, listă*; *pedeapsă excepțională* – cu sensul de *pedeapsă cu moartea*.

b) termeni „rebotizați” – putem observa că foarte mulți termeni au fost substituiți prin „rebotizare”. Noțiunea de botizare sau rebotizare a termenilor juridici [2, p.6] este propusă ca modalitate de contracarare a polisemiei aflate la îndemâna legiuitorului și constă în botizarea sau rebotizarea unei realități juridice cu un nume nou, recurgându-se la neologie, respectiv introducerea unor cuvinte noi în limbă. De regulă, prin „botizare” sau „rebotizare” o expresie nouă este inventată sau este calchiată ori adaptată după una străină, pentru a desemna o instituție juridică nouă. Studiul efectuat a scos la iveală faptul că „rebotizarea” terminologiei juridice a avut loc prin două metode:

1) *înlocuirea unui termen cu un alt sinonim*, de obicei, mai reușit prin coerență, precizie. De exemplu: „*camera de chibzuire*” prevăzută la art.188 CPC (1965): „după ce participanții la dezbateri și-au expus susținerile verbale și procurorul a pus concluzii, completul de judecată se retrage în *camera de chibzuire* pentru a da hotărârea” [3]. Astăzi, vorbim despre *camera de deliberare*, definită drept „loc în care judecătorii se retrag, la sfârșitul ședinței de judecată, pentru a decide soluția ce urmează a fi pronunțată în fiecare cauză”.

O altă formulare care a fost substituită este prevăzută la art.202 CPC (1965): „*îndreptarea greșelilor materiale și de calcul evidente, strecurate în hotărâre*” [3], ceea ce azi ar suna „*corectarea/rectificarea greșelilor/erorilor materiale și de calcul evidente din/cuprinse/ale hotărârii*”. Primul sens al cuvântului *a îndrepta* este a face drept ceea ce era îndoit sau strâmb, iar un al doilea sens se referă la a (se) schimba din rău în bine; a (se) îmbunătăți, a (se) ameliora.

Un alt termen este „*darea deciziei*” în următorul context, art.301 CPC (1983): „*după ascultarea explicațiilor participanților la proces și a concluziilor procurorului, completul instanței de casare se retrage în camera de chibzuire pentru a da decizia*” [4] – de unde ar reieși că ar fi vorba despre adoptarea deciziei. Luat separat sau în alt context, ar putea fi interpretat drept *pronunțarea* hotărârii, însă același art.301 CPC (1983) prevede: „*deliberarea judecătorilor, darea deciziei și pronunțarea ei se fac potrivit cu prevederile...*” [4]. Prin urmare, *a da decizie*, de fapt, înseamnă a adopta.

„*Întoarcerea executării*” prevăzută la art.428 CPC (1965): „*are loc în cazul când se anulează hotărârea adusă la îndeplinire și se dă, după rejudecarea pricinii, o hotărâre de respingere a acțiunii, ... pîrîtului trebuie să i se restituie tot ce s-a încasat de la el în folosul reclamantului, în baza hotărârii anulate*” [5] – are sensul, de fapt, de *restabilire a situației anterioare*, fiind folosite structurile: *restabilire a situației anterioare*, *restitutio in integrum* (expresie latină) sau *repunerea în situația anterioară*. Este vorba despre acea regulă de drept, potrivit căreia tot ce s-a executat în baza unui act juridic anulat trebuie restituit, astfel încât părțile raportului juridic să ajungă în situația în care acel act juridic nu s-ar fi încheiat.

Codul civil al RSSM (1965) menționează la art.54: „*convenția încheiată de un cetățean care din cauza alienației mintale sau debilității mintale*” [5]. O astfel de formulare ieșită din gura omului secolului XXI, chiar și într-un context juridic, ar suna ofensatoare, ca o încălcare a drepturilor. De aceea, legiuitorul a propus

o altă formulare, și anume – art.222 CC RM (2010): „*persoană fără capacitate de exercițiu*” (minorii sub 14 ani și persoanele în privința cărora există o hotărâre judecătorească); art.224 CC RM (2010): „*o persoană limitată în capacitatea de exercițiu*” (persoane care consumă abuziv alcool, consumă droguri, alte substanțe psihotrope) și art.225 CC RM (2010): „*persoană fără discernământ sau care nu își putea dirija acțiunile*” [6]. O altă variantă circulantă este termenul „*persoană incapabilă*”, care aparține dreptului familiei și semnifică: persoana, care în urma unei tulburări psihice (boli mintale sau deficiențe mintale) nu poate conștientiza sau dirija acțiunile sale, poate fi declarată incapabilă de către instanța de judecată.

Articolul 182 CC RSSM (1986) prevedea: „*creditorul ar fi avut posibilitatea să-și îndeostuleze creanța, folosind drepturile menționate mai sus*” [7]. Astăzi, a *îndeostula* a fost înlocuit cu „a satisface, a dispune de”, care, de fapt, sunt sinonime ale verbului a *îndeostula*. Am putea doar presupune de ce a *satisface o creanță* sună mai bine decât a *îndeostula o creanță*, fiind vorba despre registrul limbajului și despre modelul de calchiere din limba engleză – *to satisfy a debt*, precum și despre tendința de armonizare și globalizare a terminologiei juridice.

Un alt termen care a fost înlocuit este **contractul de folosire gratuită a bunurilor**, prevăzut la art.349 CC RSSM (1965): „*prin contractul de folosire gratuită a bunurilor o parte se obligă să transmită sau transmite un bun în folosință temporară gratuită celeilalte părți, iar aceasta din urmă se obligă să restituie același bun*” [5]. Astăzi, acest termen a devenit *contract de comodat*. Mai mult decât atât, au fost definite și conceptele: „partea care se obligă să transmită” – *comodant*, „celeilalte părți” – *comodatar* (art.859 CC RM, 2010).

Termenul „*dispozițiile articolului*” (art.284 CC RSSM, 1965) a fost înlocuit cu *prevederi*. Dicționarul definește termenul *dispoziție* drept prevedere obligatorie cuprinsă într-o lege sau într-un regulament. Această înlocuire sau „rebotizare” a avut loc nu din motive de natură semantică. Astăzi folosim termenul *dispoziție* mai mult ca hotărâre luată de un organ ierarhic superior și obligatorie pentru organul în subordine. Astfel, primarul, instanțele și alte autorități publice pot emite *dispoziții*, iar articolele – conțin *prevederi*.

Articolul 453 CC RSSM (1965) prevedea „**contractul de activitate comună**”, definit după cum urmează: „*în baza contractului de activitate comună, părțile se obligă să acționeze împreună pentru atingerea unui scop economic comun*” [5]. Această definiție, de fapt, se referă la *contractul de societate civilă*, reglementat în art.1339-1354 CC RM (2010): „*prin contract de societate civilă, două sau mai multe persoane (asociați, participanți) se obligă reciproc să urmărească în comun scopuri economice ori alte scopuri, fără a constitui o persoană juridică, împărțind între ele foloasele și pierderile*”.

„**Convenția de deferire a litigiului spre examinare judecătorească a arbitrilor (înscrisul de arbitraj) trebuie să fie încheiată în scris**” [3] ar putea fi „tradusă” drept: „*cererea de soluționare a litigiului de către o instanță de arbitraj trebuie întocmită în scris*”. Dicționarul definește verbul a *deferi*, care este de origine latină, drept a trimite spre judecare. Motivul „rebotizării” termenului a *deferi* este neclar, deoarece întrunește toate rigorile semantice, stilistice, pragmatice, gramaticale, și anume: este de origine latină, nu este un arhaism, este mono-referențial, având o singură definiție – cea de „a trimite spre judecare”.

Alți termeni care au fost „rebotizați” sunt: *infracțiune săvârșită în stare de beție* – *stare de ebrietate*; *încredințarea pe cheazăsie* – *liberarea provizorie sub control judiciar sau pe cauțiune*; examinarea pricinii în *ședință secretă* – cu *ușile închise, caracterul închis al ședinței*; normele dreptului *străin* – *norme de drept internațional*; *Judecătoria Supremă* a Uniunii RSSM – *Curtea Supremă*; *stadiile* procesului civil – *etapele procesului civil*; *învoiala* cu privire la clauza penală – *acordul* cu privire la...; proprietate *personală* – proprietate *privată*; persoana căreia i s-a dat o procură trebuie să *săvârșească* personal actele pentru care a fost împuternicită – *să execute*; *este oprit* a se plăti dobânzi pentru obligații bănești sau pentru alte obligații – *se interzice*; încheierea contractului de închiriere de bunuri *fără arătarea termenului* – *pe termen nedeterminat*; *socotelile dintre părți* – *acordul* între părți; *predătorul* poartă răspundere materială, dacă nu pune la dispoziție mijloace de transport – *cărăușul*; efectele nerespectării termenului de *primire înapoi* a bunurilor – *returnare*; participanților la proces, citația li se *înmânează din vreme*, pentru ca să aibă timp suficient să... – *în prealabil*; *violul unei fetițe de vîrstă fragedă* – *violul unui minor* etc.

2) *prin denumirea unor concepte noi, realități juridice, inexistente în legislația națională*. Vorbim aici despre rețeaua de restaurante McDonalds care a adus în anii 1990 în Republica Moldova conceptul de **contract de franchising**, întrucât compania funcționează în toată lumea doar în baza acestui tip de contract. În acest caz, terminologia juridică moldovenească s-a îmbogățit cu trei termeni, pe care legiuitorul a ales să-i împrumute direct din limba engleză, fără nicio încercare de a găsi niște echivalente: contract de *franchising*; *franchiser* – întreprinderea producătoare, reputată pe o anumită piață, care dispune de marcă proprie și care colaborează cu o altă întreprindere în baza unui contract de *franchising* și *franchisee* – întreprinderea care a încheiat contract de

franchising sau care s-a creat în urma încheierii unui astfel de contract. Codul civil și Legea cu privire la franchising, nr.1335 din 1997, reglementează instituția *franchisingului*. Legislația românească a făcut pași în ceea ce privește adaptarea acestui termen și putem vedea acest lucru chiar în definiție: „*Contractul de franchising* este un contract comercial cu funcții apropiate de intermediere, reglementat în dreptul anglo-american, având ca obiect acordarea de către un comerciant-producător, numit *franchiser (francizor)*, a dreptului de a vinde anumite bunuri sau de a presta anumite servicii și de a beneficia de un sistem de relații care cuprinde marca, renumele, know-how-ul și asistența unui alt comerciant (persoană fizică sau juridică) numit *franchisee (francizat)*, în schimbul unui preț ce constă într-o sumă de bani inițială și o redevență periodică numită *franchisee fee (taxă de franciză)*”.

Mai putem menționa aici termenii **intervenient principal**, **intervenient accesoriu**, **contract de factoring**, **holding**, **mediere**, care sunt niște termeni-inovații în realitatea juridică din Republica Moldova.

c) termeni cu dublă circulație sunt, de regulă, termeni aflați în relație de sinonimie, cu mai multe forme acceptabile de utilizare. De exemplu, Codul civil al RSSM (1965) menționează termenul **convenție** cu sensul de *contract* sau *act juridic*: „dacă una din părți a executat în totul sau în parte **convenția** pentru care se cere autentificarea notarială...”. Dacă privim definiția termenului *convenție*, vom găsi și sensul de contract, însă uzul a încetățenit termenul *convenție* drept denumire dată unor tratate internaționale, de exemplu: *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, *Convenția de la Haga* etc. Astăzi formulările de tipul „nulitatea *convenției*”, „este nulă *convenția* care nu corespunde” au fost înlocuite cu „nulitatea *contractului/actului juridic*”, „este nul *contractul/actul juridic* care nu corespunde” etc.

În art.61 CPC din 1965 legiuitorul a utilizat termenul **dovadă**: „aprecierea *dovezilor*”, „cercetarea *dovezilor*”, „asigurarea *dovezilor*” etc. Noul Cod de procedură civilă (2013) menționează termenul *probă* – admisibilitatea *probelor*, aprecierea *probelor*. Dicționarul definește *dovada* drept fapt sau lucru care arată, demonstrează ceva; *probă* convingătoare, mărturie, *probă* juridică. În acest caz, vorbim strict despre un proces de determinologizare, prin care termenul a devenit un cuvânt de uz curent, comun, general.

Un alt termen nerecomandabil pentru orice limbaj specializat este **chestiune**. Cuvântul, fără nicio îndoială, aparține stilului colocvial, iar dacă a fost cândva termen – acum nu mai e, deci a fost determinologizat. Cu toate acestea, termenul continuă să apară în limbajele specializate, cu anumite excepții. Este clară și acceptabilă utilizarea acestui termen în trecut, de exemplu, în: art.202 CPC din 1965: „**chestiunea** *îndreptării unor astfel de greșeli se soluționează în ședință*” – art.249 CPC din 2013: „**problema** *corectării unor astfel de greșeli se soluționează în ședință de judecată*” sau „*instanța de judecată soluționează chestiunea anulării sau micșorării amenzii în ședință, cu citarea persoanei interesate*”. Sensul de dicționar al cuvântului este păstrat: problemă, temă etc., care constituie obiectul unei discuții, preocupări, însă ne referim aici la registru, care este unul formal și care nu salută astfel de formulări.

Indubitabil, terminologia în sine este un organism viu și dinamic. Acest lucru a început să fie simțit și în Republica Moldova, mai ales acum, când interacțiunea cu organismele internaționale s-a intensificat și Republica Moldova este pusă în situația să corespundă standardelor internaționale, nu doar politice, economice, dar și standardelor lingvistice. Dacă Codul civil al RSSM din 1965 avea 603 articole, astăzi Codul civil al RM are 1624 de articole, ceea ce demonstrează un capital enorm de *juridisme*, fundamentat conform normelor lingvistice și juridice. Acest progres lingvistic extraordinar este salutat, chiar dacă mai există câțiva termeni juridici, cum ar fi *speluncă*, proprietate comună în *devălmășie*, *samavolnic*, *pârât*, *vărsăminte* etc., care urmează a fi „rebotezați”, întrucât nu corespund stilului elevat și precis al terminologiei juridice.

Referințe:

1. PĂDURARU, P. *Moșele și nașii „limbii moldovenești”*. În: ziarul *Timpul*, 9 septembrie 2007.
2. POPESCU, S., CIORA, C., ȚĂNDĂREANU, V. Probleme curente privind folosirea limbajului juridic. În: *Buletin de informare legislativă*, 2007, nr.3, p.3-11.
3. Codul de procedură civilă al RSSM. Chișinău: Editura de Partid a Moldovei, 1965. 216 p.
4. Codul de procedură civilă al RSSM. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1983. 556 p.
5. Codul civil al RSSM. Chișinău: Editura de Partid a Moldovei, 1965. 515 p.
6. Codul civil al Republicii Moldova. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 2002, nr.82-86.
7. Codul civil al RSSM. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1986. 223 p.

Prezentat la 02.10.2015

în cadrul Colocviului Internațional

Dialogisme et polyphonie dans les langages de spécialité – vers une socioterminologie dynamique